

FILOZOFSKI TEMELJI PETRARKIZMA I HANIBAL LUCIĆ

Ljerka Schiffler

Što iz iskustva mišljenja u ukupnoj domaćoj humanističkoj tradiciji predstavlja Petrarca, to univerzalno ime i prototip književno-estetički i općepovijesni i petrarkizam, ta »generička forma koja djeluje stoljećima na talijansko i europsko pjesništvo« (Frano Čale), kao povijesna zbilja sveukupnog pogleda na svijet jednog vremena, njegova načina mišljenja, pokušat ćemo razvidjeti i razložiti, sumarno, ukazujući tek na nekoliko povijesnih datuma.

Već u 14. stoljeću osnivač neoplatoničke akademije firentinske Marsilio Ficino, pisac i prevodilac Platonove filozofije i teologije, poznajući sve koji pripadahu platonovskim idejama, poslao je svom prijatelju Janusu Pannoniusu (znajući za njega da je »amator librorum vetrum«) jedan rukopis Platona. Od Marulića, Ranjine, Menčetića, Lucića i Hektorovića, u književnoj baštini, od Petrića, Gučetića, primjerice u filozofskoj, Petrarca bilo posredno bilo neposredno ulazi u tradiciju bavljenja njegovim sistemom vrijednosti. Petrarcom kao poticajem i izazovom analitičke rasudbe, istraživačke znatiželje i intelektualnog razumijevanja, štoviše kao onim kojim je moguće omjeravanje vlastitih teorija i koncepcija (pjesničke umjetnosti, zanata, uloge pjesnika i njegova zadatka), rukovode se brojni dijalozi, pišu rime, soneti i kanconijeri. Više od toga, Petrarca je i sinonim atmosfere kulturnog i općeg duhovnog ozračja;

bez preuzetnosti mogli bismo parafrazirati starog pjesnika i ponoviti: Sve što kušah reći, bio je Petrarca. Ovo ime književne povijesti i promotora nove kulture autoriteta sa svim značenjem gotovo kulturne revolucije i rađanja moderne svijesti, posebno njegovim antiskolasticizmom i povratkom antici, kako su to pokazali istraživači renesansnog mišljenja kao W. Dilthey, E. Cassirer, E. Gilson, P. O. Kristeller, E. Garin i drugi, to je ime značilo odgovor na nove povijesne zahtjeve čovjeka i društva i nove uloge i zadatke sveukupna znanja i obrazovanja.¹ Značenje što ga je imao Petrarca za filološko i lingvističko iskustvo humanista, na formiranje nove uloge i mjesta pjesničke riječi u sistemu disciplina (riječima Umberta Bosca, sva Petrarkina djela čine jedinstven blok), sve to određuje parametre Petrarkine povijesne sudbe, njegove difuzije i nasljedovanja.²

Svojim upravo filozofskim obrazovanjem i zaokupljenošću filozofskim pitanjima Petrarca teži totalitetu ljudskog iskustva, i u filozofskom smislu pledira za takvo iskustvo: ne za Platona niti ne za Aristotela, ne za poganstvo niti za kršćanstvo, nego za njihovu sintezu. Afirmirajući životne vrijednosti, jednako zastupa kontemplativnost i djelovanje, život u osami i u zajednici, vrijednosti prošlosti ali i suvremenosti, otkrivajući i svagda imajući pred očima čovjeka, *magnum miraculum*, s njegovim nemirima, proturječnostima, samoćom i melankolijom, zebnjama, patnjom i radostima, vjeringom u nadolazeće. Takav Petrarca, »u letu za božanskim Platonom« jedan je od učesnika dijaloga koji vode naši mislioci, pisci i pjesnici. Petrarkina moralna filozofija, učenje o Dobru i vječnoj Istini,³ njegov ideal znanja (*recta sapientia*) za odabrane, rijetke, konačno njegovo pjesništvo, postat će već zarana predmetom ne samo nasljedovanja nego i kritičkih analiza. Kad Petrić raspravlja u svojim pjesničkim Dekadama o problemima oponašanja i nasljedovanja, kreativne asimilacije i ropskog imitiranja, ili kad Šiško Menčetić ili Hanibal Lucić svojim čitavim pjesničkim bićem ispisuju umjetnički doradene, cjelovite, svoje i samo svoje, usprkos prepoznatljivih zajedničkih mjesta, pjesme »gospojama« ili ispovjedno gorke varijacije iste teme, iz konačnog repertoara njihova i počesto i pomodne retoričnosti, zasjaje mala remek-djela pjesničke osobnosti, senzibiliteta. *Pictura loquens* domaćih pjesnika rijetko je lišena refleksija o životu i smrti, ljepoti, grijehu, radosti i prolaznosti, sublimiranih estetičkih ideala razdoblja petrarkizma — ljepote, savršenosti i dražesti.

U traženu sretnu jedinstvu platoničke mudrosti, elokvencije i stilske elegancije najboljih predstavnika klasične retorike i kršćanskog učenja, starog i novog nasljeđa, mišljenja petrarkista, njihovih vizija i usmjerenja, valja nam promatrati i proces tumačenja, kritičke misli humanista, polemiziranja s pitanjima »skonske bitnosti« (B. Croce), konačno corpora ideja što ga petrarkizam u sebi sadrži. Sva ključna pitanja filozofije humanista, prvenstveno antropologije, nadalje teorije lijepog do filozofije ljubavi i gnoseologije, stječu se i u produkciji naših pjesnika, književnika kao i mislilaca.

Jedan od prvih naših »petrarkologa« jest već spomenuti Franjo Petrić (Franciscus Patritius) sa Cresa. Raspravljajući o ciljevima filozofije, iz nasljeđa klasika i humanista, Petrić se 1552. javlja kao tumač jednog Petrarkinoga soneta, filozof i književni kritičar. Petrarca, taj poznavalac stare pjesničke filozofije, metafizičko-kršćanske tradicije, što je sve utjecalo na formiranje njegove pjesničke osobnosti, neslučajno postaje zanimljiv kritičkom oku Petrićeve, žestoku antiaristotelovcu. »Čitanje«, kako ga sam naziva (*Lettura sopra un sonetto di Petrarca, La Gola e l' sonno*), Petrarkina soneta jest njegova analiza kao filozofskog creda Petrarkina, uz njegova druga, tematska i stilsko-formalna određenja. Iz duha filozofske analize poduzeto tumačenje Petrarkina svjetonazora smatramo najprimjerenijim načinom razumijevanja značenja i vrednovanja jednog takvog nauma. Ne idući izvan duha vremena, nego upravo iz njega, kao osnove propitivanja biti filozofije jezika kao izraza za to što bi bilo moguće nazvati »umijećem čitanja«, dakle razumijevanjem istinske biti riječi, Petrić filo-logos, filo-gramatikos, filo-sofos, znao je ponešto i to i zapisao o slovu koje piše duša. Slikovito ali i mudro. Znalčki. Poznavajući Platonove estetičke spise kojima se Petrarca oduševljavao, tumačio i asimilirao, osjećajući ga sebi srodnim, i posebno se baveći njegovom poetičkom filozofijom u njenu izvornom značenju, latio se Petrić poduzimanja pred-razumijevanja Petrarkina pjesništva. Uspostavljajući jedan prislan odnos sa znanjem o opasnosti uvjerenja u konačno razumijevanje višeznačnosti pjesničkoga iskaza, Petrićev pokušaj na teorijskom planu odgovara istom onom zanosu pjesnika petrarkista: pripadati jednom nasljeđu duha, izvanjski ali i vlastitošću ga steći. Riječ je naime o pjesničkoj pripadnosti određenom sklopu mišljenja koje tek treba razumjeti. Što je pravi Petrarca a što cjelokupno njegovo djelo i što u tomu jest filozofijsko? Je li to Petrićev Petrarca, Lucićev Petrarca ili neki, treći, koji kroz se-

be svi uspostavljaju Petrarcu? Petrarkina i naša povijest pod vidom domaćeg petrarkizma, isključivo kao duhovni dijalog? Jednako, kao što želi Lucić, pjevajući svojoj gospođi, »da budem tvoj Omer«, po uzoru na Homera, po uzoru na Petrarca, ali biti domaći Homer, domaći Petrarca. Petrarca, taj »prvi veliki eksponent i vjerojatno prvi humanist imao je velikog utjecaja na misao svoga vremena«⁴ — pa i suvremene analitičke bibliografije obrađuju polivalentnost Petrarkina filozofskog mišljenja (religiozno, pedagoško, filozofija života i dr.), njegovu nostalgiju za antikom (»Weltschmerz des Alters, prema Diltheyju) i najavu nove filozofije i koncepciju čovjeka u njegovu gotovo egzistencijalističkom filozofskom poimanju kao bića brige (ljudski život kao suma pogrešaka i patnji), stavljena pred riječ, jasnoćom spoznaje (pravo razumijevanje definirane stvari: bit stvari čovjek ne poznaje — i spoznaje vrlina kao puta do samospoznaje kao konačne sreće čovjeka), traženim jedinstvom svijeta i povijesti (kroz rimski duh, doduše, i duh rimske crkve, prema Petrarki).⁵ Na tom putu lauda riječi ukazuje se kao obzor ljudskog bića i postojanja, a ne tek glasno isprazne, kako sam kaže (u spisu »Protiv logičara i dijalektičara«), zalažući se da ona postane temeljem ukupnosti sveg humanističkoga nastojanja i djelovanja.⁶ Razlikujući znanje i ljubav za znanjem, spoznaju i djelovanje, moralni čin i znanje o tomu kako valja moralno postupati, kritizira Petrarca Aristotela, ukazujući na pravog ljubitelja filozofije (kao onoga koji ljubi mudrost i unutrašnjim očima gleda ljepotu) od mnogoznalca koji se *tek služi* riječima: »Pročitavši sve te knjige (misli na Aristotelovu Etiku, prim. aut.), postao sam učeniji, ali ne i bolji«, kaže dalje u spisu »*De sui ipsius et multorum ignorantia*«. Ljubav i težnja za najvišim Dobrom i krepošću uvijek su sretne, za razliku od same spoznaje dobra i kreposti: »u vječnim pitanjima prodire dublje Platon i platonici« (ib.). Petrarkina kritika upućena je »ispraznom znanju« dijalektičara i filozofskog siromaštva njegova vremena. Za razliku od zlatne mudrosti starih, dijalektika njegova vremena, inače propedeutička disciplina, daleko je od onoga što bi prvenstveno trebala sadržavati: »cognitio terminorum«. Zadatkom razumijevanja funkcije i cilja znanja, prave kulture i prave mudrosti, istine, i ljudskog traženja istine, otvorene filozofije, iskazuje Petrarca svoj filozofski program reforme znanja, što će se u kasnijem stoljeću u središtima i krugovima humanizma pojačati jasnom sviješću o potrebi enciklopedije svega znanja, koncepcijom nove kulture. U tom je smislu i »pjesnička teologija« zauzela visoko mje-

sto kao najviša forma ljudskoga znanja u polemikama stoljeća oko gramatike, retorike i dijalektike. Petrić se zanosi idejom »nebeske retorike«, precizne i točne, po uzoru na matematičku znanost koja operira sigurnošću, točnošću i istinitošću. Pitanje ukrasa (*decoro*) i sadržaja, već i prije Petrića, u 15. stoljeću, u središtu je rasprava, nastavljaajući na poticaje koje je dao Petrarca i povijesna situacija znanosti njegova doba. Polemika Petrićeva oko Aristotela koja će doći kasnije, polemika je s cjelokupnim filozofskim, ali i kulturnim nasljeđem vođena jedinim zadatkom, istraživanjem istine o stvarima i ljudskom životu (*dignitas hominis*). Tu i jest misija filozofa, njegove »veličajne službe« (*la magnanima impresa*), kako je vidi Petrarca (*Povera e nuda vai philosophia*) a Petrić tumači upravo na primjeru njegova soneta.

* * *

Petrarca i petrarkistička pjesnička tematika, motivika i cjelokupno pjesnikovo biće određeno je njegovim govorom koji sabire sav misaoni dijapazon. Odnos mišljenja i pjesništva kao temeljni odnos petrarkista gradi oblikotvorno tkivo i teorijsko bavljenje stihom.

Na drugi način i cjelokupno naše rano humanističko bavljenje gradi na tom odnosu. Učestale i rado korištene parafraze biblijskih tekstova, prepjevi i rad prema uzoru na talijansko pjesništvo ne priječe i slobodu samosvojnosti oblikovanja onog preuzetog, drugačijim jezikom, senzibilitetom i izvorima. I pjesnik i filozof, ustvrdit će F. Petrić, »budući u univerzalnom«, rade na istomu: »iz nebitka privode bitku«,⁷ stvarajući ono što još nije stvoreno. Na bitan način pjesnička riječ podaruje najviši kvalifikativ čovjeku: on postaje univerzalnim stvaraocem, stvaraocem novog univerzuma. Tako ono temeljno i ono što utemeljuje jest kvaliteta koju tradicija ima za jedinku, ono što ona može, zahvaljujući općem kulturnom, duhovnom i društvenom nivou kao pretpostavkama svega stvaranja, iz te tradicije za sebe tek steći.

U ovom kratkom ogledu navodimo teorijske koncepcije F. Petrića, budući da njegove analize ukazuju na to što je originalna, samostalna vrijednost našeg petrarkizma, što se opire mrtvom nasljedovanju upravo naglaskom na kreativnu snagu riječi i njenu autonomiju, živoga iskustva onih kojima je ta riječ luč i vodilja. Budući da u Petrićevom

kritičkom »čitanju« nalazimo domišljeno ono što se kroz stvaranje generacije naših versifikatora razdoblja humanizma i renesanse osmišljavalo: kako naime poetika nije normativni kanon pisanja, isto tako kako se poznavanjem pjesničkih pravila i pukim imitiranjem ne stvara pjesništvo, kako samo znanje još ne predstavlja i garanciju logičkoga govora (»sufističke mudrosti magistara, stada spisatelja«, prema ocjeni Petrića), kako je tek u jedinstvu misli i čina pjesničkoga govora zajamčen istinski preporod i specifičnost pjesničkog. Interpretirajući naime stihove upravo Petrarkinog soneta, pokazuje nam Petrić dramu filozofske svijesti jednog vremena (o čemu jednako svjedoči i sam Petrarca), u kojemu je postalo »čudno, ako tko govori ili piše filozofski« (*Lettura...*). Pjesnička bi riječ trebala nadomjestiti taj rasap vrijednosti, to stanje u komu je sve što je spekulativno postalo isprazno, otvarajući prostor teorijskoj spoznaji, staništu ideja i zagubljene mudrosti. Čitajući »unutarnju knjigu duše«, kako je metaforički naziva Petrić, kroz slike Petrarkine lirike, kroz njegove stihove kao osjećaje duše, s namjerom prodrijeti do biti njegova misaona supstrata, »hrane njegova pjesništva, razuma i intelekta«. ⁸

Misaoni korelat pjesničkog iskaza daje se pratiti, kao što i čini Petrić, upravo iz duha Petrarkina »platonizma«. ⁹ Značenje što ga Platon odnosno neoplatonizam ima za Petrarca, književna historiografija tretira raznoliko. P. O. Kristeller primjerice smatra Petrarca prorokom renesansnog platonizma, ali jednako i renesansnog aristotelizma, u čemu se najvećma približava razumijevanju duha Petrarkina filozofska »doživljaja«, koji jest jednako i doživljaj stoljeća za ova dva najveća misaona autoriteta. Drugi autori afirmiraju Petrarca kao jezičnog reformatora, s obzirom na njegov odnos spram riječi, logike i dijalektike i s obzirom na njegov antiskolastički stav, drugi pak njegov platonizam smatraju programom i težnjom više negoli doktrinom, na osnovu njegova humanističkog obrazovanja (preokupacije o čovjeku, duši, vrlini, moralnoj filozofiji, konačno kao centralnim temama njegove misli) i utjecaja filozofskih pisaca (Platon, Augustin, Seneka, Ciceron, Vergilije, Plotin, Apulej, Makrobije, Porfirije). ¹⁰ Nemoguće je razumjeti te stoga ni ispravno i cjelovito vrednovati bit Petrarkina pjesništva, njegov individualizam ni svijest tipično novovjekovnog čovjeka o njegovoj vlasti (personalitas), kao ni njegovu polemiku s komentatorima aristotelizma padovanske i bolonjske škole i skolastičkim magistrima, bez poznavanja upravo te linije filozofske kulture koje se trag nalazi u njegovu opusu

a koje jest konačno izraz društvene situacije, religioznih i političkih zbivanja, pojave rađanja nacija i jezika, konačno izraz cjelokupne organizacije intelektualnog života.¹¹

Razlikovanje dva tipa čovjeka, dvije svijesti i dva senzibiliteta, jednog logičko-matematičkog, s naglaskom na *ratio* i evidentnog, i drugog, skeptičkog spram prvog, koji pledira za slobodu, fantazijsko, pjesničko — tražilo je antiku kao svoj izvor i potvrdu za pitanja i probleme vlastitog vremena. Kako smatraju neki historiografi, nije otkriće klasika odredilo novu klimu, već je krizna situacija pozvala antiku i zatražila od ove odgovore:¹² u tom je smislu Petrarca sinonim za postojanje unutrašnjeg odnosa koji postoji između klasične i moderne svijesti čovjeka njegova doba. Jer kod Petrarke je riječ o novom Platonu i o novoj antici, o križanju filozofskih mišljenja kao svjedočanstva čvrste uzajamnosti života i mišljenja, teorije i djelovanja, nova jedinstva između kategorija *naturalia*, *humana* i *mundana* u okviru *studia humanitatis* koji nije jednoznačno samo program sistematskog obrazovanja i kulture nego prerasta i u *stil* i *način života*,¹³ idejni pokret, određenu duhovnu zbilju, u model čovjeka i života, ne više stilistički model srednjovjekovlja. Korpus ideja u Petrarke u njegovu pjesničku opusu koji je utjecao na razvoj europske povijesti književnosti i književnosti još više, kao i na cjelokupnu duhovnu povijest renesansnoga razdoblja, političku, kulturnu i idejnu, ukazuje na njegovo humanističko opredjeljenje, utemeljeno na formulama klasične kulture, platoničkoj mudrosti, ciceronijanskom govorništvu i kršćanskoj vjeri te na senzibilitetu modernog, *homo novusa*. (→Kao većina filozofskih / i političkih / proroka bio je Petrarca jedan od onih koji prethode budućnosti jer pridonose njenom kreiranju¹⁴).

Dijalog s antikom naših humanista, sa svim posebnostima društvenog, kulturnog i idejnog života, u rodnom kutku domovine (Gučetić, Monaldi), ali i po stranim učilištima, centrima i dvorovima, salonima i krugovima, pokazuje također svoju višeznačnost. Filozofija, ne školska, nego otvorena mnogim i raznolikim orijentacijama, tokovima i bogatom nasljeđu autora koji su kolali knjižnicama, stimulirali interes i istraživanja, izazivali okušaje, razlike, parafraze i suprotstavljanja — jednom riječi, u toj klimi govori mnoštvo dijaloga, traktata, prijevoda i čitanja — zrcala opće i posebno filozofske kulture pojedinaca. Filozofija jest i moralno opredjeljenje i teorijska spoznaja i svijest o kulturnoj pripadnosti i ideal i konkretni obrazac potreban svima onima koji se oku-

šavaju u praktičnim ili političkim, javnim vještinama. Ovdje jest odgovor filozofijske zasnovanosti petrarkizma kao sastavnice sveukupne humanističke kulture.¹⁵

Tragajući za primjerenim pristupom fenomenu Lucićeve osobnosti u određenoj etapi razvoja hrvatske književnosti, posebno pjesništva, i dramske književnosti, a u kontekstu naznačene problematike, evropskog petrarkizma i njegovih filozofskih temelja, valja nam ponajprije razriješiti moguću dilematičnost svakog takvog pokušaja.

Valja nam naime biti svjesnim sve složenosti činjenice tumačenja književnosti, u našem slučaju fenomena Lucićeva opusa, ponajprije pjesništva, iz duha i u duhu filozofijskog diskursa, a da se govor ne dovrši intelektualizacijom, svodenjem cjeline djela i njegove vrijednosti upravo kao književnoga djela i njegovih specifičnih, književnih mjerila na tipološki obrazac jednog njemu strana mjerila.

Pjesnički opus Hanibala Lucića naime valja u naznačenu kontekstu uzimati s tom mjerom opreza da se ono ne shvaća pukom transpozicijom filozofskih ideja niti u ravni književnih konvencija petrarkizma kakve postaju predmetom primjerice kritika jednog Giordana Bruna, kao najčišćeg primjera onih parametara kojima nije moguće doprijeti do misaone biti Petrarkine. Jednako tako nije moguće ni Lucićevu rijetku pjesničku senzibilnost i primjerno originalan stihotvorni žanlat shvatiti tek asimilacijom pojmovna kanona prema modi tadašnje i kasnije europske literature.

Ako je riječ o paralelizmu ili zajedništvu Lucićevih pjesničkih iskaza i petrarkističke refleksivnosti, tada sadržajno, u Lucića svi vanjski i unutarnji duhovni egzistencijali završavaju u — književnosti. u »pisni složene«, »kakove-takove«, u njegov d u h o v n i d n e v n i k. To daju naslutiti tek signalno kratki nagovještaji, nekoliko redaka njegova »Pozdravljenja« prijatelju Jeronimu Martinčiću, iz kojega možemo tek naslutiti ponešto o njegovu pjesničkom zanatu, unutarnjim borbama, dvoumljenjima i kritičnosti spram vlastita djela (o njegovu unutarnjem »razbijanju« od kojeg nam je preostao, što iz subjektivnih, što iz objektivnih razloga, tek manji dio).

Lucić izrasta u pjesničku osobnost u ozračju petrarkizma, ali nam valja postaviti pitanje što je ta naša pjesnička neosporno snažna osobnost *nasljedovala*, a što je osobnog, autentičnoga unijela u humanističko nasljeđe petrarkističke škole, mislimo pri tom na njene formalno-stilske odrednice, svojom meditacijom o čovjeku, njegovoj sudbini, smrtnosti,

shvaćanju ljubavi i ljepote, istine i dobrote, razbora i umnosti, moći riječi koja zrcali ljepotu čovjeka i svijeta, ono unutarnje dovodeći na vidjelo. Lucićeve blistave pjesničke minijature slobodno mogu ući u veliku antologiju svjetskog pjesništva, po svojoj perfekciji, izražajnoj i meditativnoj. Na kojoj je ravni značenja, dalje, moguće otčitavati njegovu liriku i njegov ljubavni kanconijer? U njegovu, Lucićevu pjesničkom zanosu raspoznajemo opće kulturno pozade, mitske daleke slike platoničkoga erosa, pjesničku sliku brojnih ljubavnih traktata i dijaloga.

Godina 1556. datum je Lucićevih »Skladanja...«. 1569. Zoranićeva romana o ljubavi. 1577. Petrićeve »Ljubavne filozofije« (*L'Amorosa filosofia*). 1590. Monaldijeve »Irene ili o ljepoti« (*Irrene ovvero della Bellezza*). 1581. Gučetićevih dijaloga o *Ljepoti i Ljubavi* (*Dialogo della Bellezza*); *Dialogo dell'Amore detto Antos...*), a četiri godine zatim

Tek nekoliko naslova među mnogima koji sabiru neke od motiva, raspoloženja i duhovna ozračja pjesništva i filozofske refleksije i refleksivnosti jednoga razdoblja. Da ne spominjemo druge primjere uključenosti filozofskog u književni tekst, situacije u kojima filozofska pitanja postaju predmetom razgovora likova književnoga djela (Hektorovićevo »*Ribanje*...»). Od reminiscencija filozofskih sistema, shvaćanja duše i pitanja o ljudskoj spoznaji, afirmiranja svjetske harmonije, zanimljivih našim piscima starije književnosti, Lucićev opus sadrži neke od temeljnih preokupacija tradicije humanističkog poimanja čovjeka i života-ideala lijepa života, života u lijepom i života kao ljepote — pjesnički iskazanih kroz osnovni odnos čovjeka prema drugomu, kroz odnos ljubavi, prvog egzistencijala i pretpostavke razumijevanja očitovanja ljudskog u svijetu.

Od mogućega govora o doslovnim analogijama s Petrarkinim pohvalama životu u osami (*De vita solitaria*), elegičnosti i sjeti (*Secretum*), tuzi s ljudske sudbe i grijeha, simboličkom govoru o ljudskoj duševnoj povijesti, do onog drugog, primjerenijeg i iskonskijeg, jer je tu prava zavičajnost Lucićeva, do govora o njegovu značenju što ga ima kao (1585) izići će već i drugo izdanje Lucićeve »Robinje«.

baštinik linije domaćeg izraza, riječ je upravo o pomaku od uzora. Kad Lucić piše pohvale svojoj »gospoji«, to više nisu teološki recidivi, ni opći odjeci dijaloških traktata na temu ljubavi, ni bogatija ili oskudnija shematičnost, ni samo humanistička kultura, nego *duhovni dijalog, intimni, osvajanje života*: kao što piše Unamuno o Don Kih-

tovoj Dulcineji, »osvojio ju je, jer ona živi«, kad Lucić želi biti svojoj »gospoju« »njen Omer«, oživljavajući svojim stihom ljepotu iznova, za sebe, u redu druge ljepote, ispisuje Lucić stihom prvo poglavlje renesansnih filozofija umjetnosti: san filozofa i pjesnika istovremeno o snazi riječi. I kao što je Luciću dovoljno tek nekoliko stihova, ponekad i čas jednog osmijeha koji će rasvijetliti sav krajobraz lica, i onaj unutarnji, neće nimalo biti jača njegova pjesnička vrijednost upravo stoga što bi posjedovala supstrat filozofijskog, ili kad stihom usplamti zraka elegičnog sumraka ljudskog, sa slikom protivnosti život-san, usudnost ljudska, da je čovjeku »trpit tužicu« i sve tuge od svijeta, nesretnu mladost rad spoznaje prolaznosti i ništavnosti ljudskih slasti, »taštine radosti«:

»Svitovna da je slas kako san ki laže
i biga oni čas u ki se prikaže . . .

»Tko bude štil«

Lucić pjevajući o nesnu i kajanju, ljubavnim ranama i lijeku, o urešima i dancima, ružama po licu, zlatu kosa i riječima, mani s neba, očima-zvijezdama, ognju, szuma i strijelama ljubavnim, prepoznatljivima iz petrarkističke amblematike i simbologije, piše Lucić s jednom unutarnjom potrebom: slaviti ljepotu, sred nesretna vremena, društveno i politički, gledati ljepotu onu žene i svijeta, večeri i dana, zemaljsku i nebesku, svojim »srcem do umora«. Talentom i izvornim osjećajem brišući tragove utjecaja, sve to »da zaman dni ne traju«. Iz optimizma stvaralačkog, iz pjesničkog zanosa kojem će brojne teorijske radove posvetiti filozof Petrić, piše Lucić pohvalu ljepoti. Cjelokupni Lucićev opus svojevrsno pjesnički je RAZGOVOR S LJEPOTOM. Na jednom mjestu, obraćajući se svojom gospoju, piše:

Meni si na misto svih ljudi razgovor

»Otkada obećah«

a ljepota ima svoj kategorijalni par, ljubav:

za moći tvojih ruk, za lipost tvojih kril,
ljubavi, i za luk i za tvoj zlatan stril

»Tko čista izmota«

Lucić stihom postupno gradira svoj doživljaj ljepote. I kad se odmiče od realno pojavnog, doživljajem više, duhovne ljepote, sjedinjenja s idejom lijepog (lijepo je u tjelesnom obliku, proporciji ili dobroti), u svemu je moguće raspoznati nekoliko bitnih odnosa renesansna shvaćanja lijepog i ljubavi: idealističko (s osnovom u platonijanstvu), senzualističko i mističko (u smislu intellectus seu idea, amor seu anima mundi, petrarkistički neoplatonizam). Lucićevo pjesnički doživljeno i proživljeno poimanje ljepote istovremeno prožimanje ta tri odnosa: raj je posvuda, pohvala ljubavi evocira na kršćansko-biblijsku prisposobu (kad ljubavi ne bih imao, bio bih ništa, Poslanica Korinćanima) Lucićevim stihom:

kako ću odreći tvoje se ljubavi
pri koj sam ja veći neg tko se kralj pravi
»Nesrića ako je«

Lucićeva, Nalješkovićeova, Držićeva i brojne druge »gospoje« jesu, možemo se poslužiti riječima F. Markovića, više no petrarkističkim uzorom hvaljena i opjevana žena-simbol ljepote, »duševna središta njihova umovanja o ljepoti«. Vrijednost ljepote nadilazi sva druga blaga:

Da jere od svita sve dike, sva blaga,
Vridnostju nathita tva lipost pridraga

.....
.....
.....

I što se po svitu nje slavom ne dičim
za ne hteć skrovitu da ljubav obličim.

»Za sve jer od vele«

Govoreći o dimenziji značenja utjecaja platoničkog erosa kroz petrarkističku recepciju na Lucićeva pjesnička skladanja, Platonove mitske slike čežnje čovjeka za prvobitnom cjelinom i za »starom prirodom« kao dopunom vlastita nepotpuna bića,¹⁶ nije neprimjereno reći kako njegovi nemiri, bol i sjeta, imaju korijen u shvaćanju dvojstva ljudske prirode — nadalje, dvojstva koje iz tog proizlazi: tjelesnog i duševnog. Ljepota kao compositum fizičkog zrenja lijepog i duhovnog spoznavanja, težnja probijanja kroz materijalno, nepotpuno, predmeta ljudske

boli i trajno nesretne svijesti o prolaznosti, do više, nadtjelesne ljepote, u Lucića je dijalog jednokratnog s idejom vječnog. Platonov filozofsko-mitski govor blizak pjesničkom, štoviše i sam pjesnički, o ljudskoj prirodi kao vječnoj težnji i rođenju Erosa, hrani iznutra Lucićev individualni umjetnički doživljaj. »Mudra duša književnoga Platona«, njegov razum i »nauk mudrosti« nije bila strana našim ranim pjesnicima: privukla je Dinka Ranjinu a i Šišmund Menčetić »veoma je slijedio i ljubio pisma Platonova«, kaže Dinko Ranjina u »*Pozdravljenju... Mihi Menčetiću*«. Platonički smisao ljepote, direktno ili indirektno, u recepciji klasika hrvatske književnosti, kod Ranjine ili padovanskog đaka filozofije, petrarkiste Zlatarića ne predstavlja samo površje jedne književnosti, nego tradicionalnu svježu notu koja odjekuje u djelu spomenutih pjesnika.

Biće ljepote, tajna za kojom ovi tragaju kao za nečim neizrecivim a što ipak jezikom valja saopćiti (»Mojega jezika budući moć mala«, Lucić, *Robinja*), nešto blizu i daleko istovremeno, dvojnost pomišljena idealna savršenstva i zemaljske nesavršenosti, formalne i supstancijalne ljepote, filozofskim terminima govoreći, duboko je prisutna u pjesničkom biću Hanibala Lucića. Njegovo oko, konačno, kao čuđenje u starih pjesnika-mislilaca, usmjereno je novovjekovnom renesansnom traženju božanskog u prirodi, sklada u svijetu pojavnosti, kanonu ljudske ljepote, prvobitnoj cjelini i projekciji ljudske svijesti o toj tajni, sna o savršenstvu do kojeg je moguće dospjeti svjetskom silom koja je svemu kralj — objavom ljubavi:

Evo me primaga ljubav kâ pod sobom
vas ov svit podlaga

»*Za sve jer od vele*«

večer čini dan
I da iz zapada sunašce grede van

Vidit ćeš da rika uz goru ustiče
I trava razlika po ledu da niče
I pasuć da tiče po moru košuta
I darvo da siče želiza prikruta

»*Nesrića ako je*«

I za Nalješkovića, da kažemo, ljubav jest koja »nebesa kâ vlada i svih vas«, ne tek ono *quod visum placet*.

Zaključiti nam je ovo kratko izlaganje s nekoliko od niza pitanja koja se nadaju kako istraživaču domaće kulturne historije i književne baštine, tako i onomu komu je do moguće obuhvatne povijesti ideja koje se očituju na različitim područjima stvaranja, posebice u djelu Hanibala Lucića.

Polazeći od nedilematske metodološke pretpostavke *pripadnosti, srodnosti i relacijama* tog djela i cjeline europske kulture njegova vremena i ideala toga vremena, pa time i obzora filozofijskoga govora, sa svim znanjem o širini, opsegu i dometu te pripadnosti, te srodnosti i tih relacija, namjera nam je bila ukazati na to što s druge strane svjedoči o samosvojnosti i osobnoj identifikaciji ove nesumnjivo humanistički vrlo obrazovane ličnosti.

U vrijeme u kojemu djeluju naši mislioci i drže katedre izvan domovine, u kojemu se u domaćim humanističkim školama uz distribuciju predložaka, literarnih i filozofskih, istovremeno javlja i nevjerica i kritika, impuls za samostalnošću obzirom na autoritete (među pjesnicima primjerice poznati Benetovićeve antipetrarkistički stav), na putu do afirmacije domaćeg izraza, sve naše pastorale, komedije, kanconijeri, prepjevi i prilagodbe, »svlačenja iz tuđih odjeća« i »preoblačenja u domaću«, epistolografija, nadgrobja, pozdravljenja i skladanja, činjena su *po mjeri europskog ali i specifično našeg europejstva*. O toj činjenici rječito progovara Ranjina, skupljač petrarkističke poezije, »*bolje je pri svojim i malo bit poznat nego se prid tuđim neznanu izgubit*«. ¹⁷

U nizu naših spjevaoca koji nas »ne potresaju sudbinskim dilemama ljudskoga postojanja i hoda kroz vjekove« i, koji su »bez snage i usijanosti mitskog ognjišta«, ¹⁸ pojava i značenje Hanibala Lucića opravdava, osigurava mu mjesto u smislu izričaja Dinka Ranjine, gore spomenutog. Lucić nosi tu snagu osvajanja univerzalnoga govora o osvajanju svijeta kao *ljepote*, tipična za cjelokupno mišljenje i produkciju razdoblja u kojemu djeluje Lucić. Više u naznakama, kroz zvučnu orkestraciju stiha, izbija rekli bismo slobodnije, »diskretni šarm« čiste filozofske refleksije. U male-velike slike ljudskih osjećaja, koje utoliko nose i to nešto sudbinsko što u njima odvajkada i zavazda tinja, od starih začinjavaca, što se igra po otvorenoj sceni domaćih pučkih teataru, što se očituje kao ljudsko svednevlje iz kojeg i u ko-

jemu otpočinja i dovršava vječna težnja čovjeka — trajati pred povišnim zaboravom, ispisuje Lucić svoj memento: DA ZAMAN DNI NE TRAJU, u skladu s namjerom »svoje misli u pjesan spjevati«. »Trudeći svu pamet i misal« (H. L.), ostavio nam je Lucić kvantitetom nevelik opus koji međutim daje slutiti i o filozofskim parametrima njegove pjesničke egzistencije, o intelektualnom i duhovnom obzoru i duševnim raspoloženjima, kulturi i senzibilitetu, znanju i idealima, težnji ka savršenom i spoznajom kao pretpostavkom lijepa života, što znači afirmacijom dobrote i razuma. Za Lucića je, da ponovimo, raj posvuda, samo što nije svima jednako usudno doći do tog »prividnog voća« na simboličkom putu ljudskom do »brda«. Svjestan rijetkosti tog dara samo onim malobrojnima, na putu do sreće i blaženstva, značajnih kategorija filozofskih traktata 15. i 16. stoljeća, svjestan odbačenosti mnogih i ponesen vizijom »jabuke gdi gori od zlata«, plodom spasa još u starobabilonskoj predaji, rješenju svih muka i patnji ovomezaljskih, ispisuje Lucić vlastite inicijale u pogansko-kršćansko-novovjekovni, platončki i senzualni, lirski i kritički, bitno svoj, uzorima nesputan, duhovni dnevnik.

BILJEŠKE

¹ Indikativni su u tom smislu kvalifikativi u naslovu baselskog izdanja sveukupnih djela F. Petrarke: Francisci Petrarcae Florentini, Philosophi, Oratoris, et Poetae Clarissimi, Reflores centis Litteraturae Latinaeque Linguae, aliquot seculis horren da barbarie inquinatae, ac pene sepultae, assertoris et instauratoris, Opera quae extant omnia. In quibus praeter Theologica Naturalis, Moralisque Philosophiae praecepta, liberalium quoque artium Encyclopaediam, Historiarum thesaurum, et Poësis divinam quandam vim, pari cum sermonis maiestate, coniuncta invenies.

² P. De Nolhac, Pétrarque et l'humanisme, Paris 1907²; E. Garin, Petrarca e la polemica con i »moderni«, u: Rinascite e rivoluzioni, Movimenti culturali dal XIV al XVIII secolo, Roma-Bari, 1975; E. Gilson, La filosofia del medioevo dalle origine patristiche alla fine del XV secolo, Firenze 1973; P. O. Kristeller, Petrarca, u: Umanesimo e la scolastica, 1955, Lettere Italiane, VII.; U. Bosco, Francesco Petrarca, Bari 1968; Saggi sul Rinascimento italiano, Firenze 1970.

³ »Predmet volje je Dobro, predmet Intelektla je Istina. Bolje je htjeti Dobro no poznavati Istinu... ne može se voljeti ništa što nije spoznato« (F. Petrarca, *De sui ipsius, et multorum ignorantia*, u: *Opera*, Basileae 1581.

⁴ P. O. Kristeller, *Otto pensatori del Rinascimento italiano*, Milano-Napoli, 1970.

⁵ K. Vorländer, *Philosophie der Renaissance, Geschichte der Philosophie* III, Hamburg 1965.

⁶ »Zato, molim te, čemu služi poznavati prirodu životinja, ptica, riba i zmija, a ne poznavati pak prirodu ljudsku, cilj čovjekov, podrijetlo i konačnu svrhu ili ne mariti za to?«, upućuje svoje pitanje Petrarca u svojoj kritici apstraktne učenosti, *De sui ipsius...*, ib.

⁷ F. Patrizi da Cherso, *Della Poetica, La Deca Ammirabile*, Kult. izd. D. Aguzzi Barbagli, Firenze 1970, vol. II.

⁸ F. Patrizi, *Della Historia dieci dialoghi*, dij. III, Venezia 1560.

⁹ G. Gentile, *Le traduzioni medioevali di Platone e Francesco Petrarca*, u: *Studi sul Rinascimento*, Firenze 1936.

¹⁰ J. E. Seigel, *Rhetoric and Philosophy in Renaissance Humanism. The union of eloquence and wisdom, Petrarch to Valla*, Princeton 1968.

¹¹ Usp. E. Garin, *Il ritorno dei filosofi antichi*, Napoli 1983, (posebno poglavlje *Per una nuova biblioteca*).

¹² Th. Adorno piše u svojoj *Negativnoj dijalektici*: »... u kvalitetu retoričkom kultura oživljava društvo, tradicija mišljenje«.

¹³ Prema shvaćanjima suvremenih historiografa renesansnoga razdoblja, među kojima izdvajamo tipične stavove F. Chaboda i D. Hayja.

¹⁴ P. O. Kristeller, *Petrarca*, op. cit.

¹⁵ N. Petruzzelli, *Il Petrarca e la letteratura filosofica dell'Umanesimo*, u: *Rassegna di scienze filosofiche*, I 1948.

¹⁶ »Svaki od nas samo je prepolovljeno znamenje od jednoga čovjeka... svak uvijek traži drugo znamenje koje mu odgovara«, Platon, *Gozba*, IV.

¹⁷ D. Ranjina, *PSKH*, knj. 11, Zagreb 1972.

¹⁸ M. Franičević, *Hanibal Lucić*, *PSHK*, knj. 7, Zagreb, 1968.